

Валентина НАДОЛЬСЬКА,
Ольга ТОКАРСЬКА

Науково-дослідна робота відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею

Музейні заклади є унікальним результатом історико-культурних досягнень цивілізаційного розвитку, що виконують специфічні, притаманні лише їм завдання: збирати, зберігати, досліджувати та експонувати матеріальні і духовні надбання – реальні автентичні та оригінальні об'єкти людської діяльності. Саме музеї створюють можливість прямого контакту з першоджерелами знань та інформації, на відміну від інших засобів масової комунікації, що і є їхньою винятковою особливістю та неповторністю. Тому проведення наукових досліджень, головною метою яких є розкриття змісту музейного зібрання і його значення для суспільства, є невід'ємною складовою роботи музею та його відділів. Оскільки музей є багатофункціональним закладом, то і його наукові дослідження носять комплексний та різнобічний характер.

Суто музейними видами наукової роботи є питання створення експозиції, збір музейних матеріалів та вивчення фондів колекцій. Основними видами діяльності в цьому напрямку є написання концепцій, тематико-експозиційних планів, вивчення окремих тем та підготовка до проведення експедицій, а також атрибуція, класифікація і систематизація музейних матеріалів колекції, що сприяє розширенню джерельної бази. Завдяки дослідженням музейних працівників у науковий обіг вводяться нові різнотематичні джерела.

Починаючи з 1989 р., часу заснування відділу етнографії та народних промислів (далі – етновідділу) Волинського краєзнавчого музею (далі – ВКМ), його наукові працівники досліджували матеріали з найрізноманітніших тем народної культури краю, які були використані для написання лекцій, наукових розробок, тематичних екскурсій, підготовки виставок, вдосконалення експозиції. Лише за перший рік роботи музейними працівниками було розроблено і прорецензовано в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР тематико-структурний план експозиції відділу та написано 8 розділів його тематико-експозиційного плану. Також було створено картотеки матеріалів – народні промисли Волині, складені предметні, географічні та іменні картотеки осередків народних промислів та народних майстрів Волині. Велика робота проводилася з підготовки нових текстів, методичних розробок та тематичних екскурсій по експозиції музею, зокрема на тему «Волинські кахлі» [4, арк. 16].

Важливим напрямом науково-дослідної роботи стало дослідження і вивчення матеріалів за темами: розвиток ткацтва на Волині; гончарний промисел на Волині; бджільництво на Волині; з історії волинської дерев'яної архітектури; календарні народні свята та звичаї Волині; народні звичаї та обряди Полісся.

Паралельно з цією роботою проходила підготовка картотеки «Документальні матеріали з етнографії Волині, що знаходяться у фондах ВКМ», а також складання словника ткацької термінології Волині і Полісся. Наукові працівники відділу взяли участь у науково-практичній конференції «Краєзнавство Волині: історія, здобутки, перспективи» [5, арк. 9].

Унаступні роки музейними працівниками етнографічного відділу доопрацьовувалася тематико-експозиційний план майбутньої експозиції музею етнографії та народних промислів Волині. Готувалися тематичні плани нових виставок та лекцій-екскурсій по відділу. Також велася комплексна дослідницька робота в архівах Києва, Житомира та Луцька, бібліотеці окружного музею у м. Замості. Зокрема, були опрацьовані волинські фольклорно-етнографічні матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського у м. Києві. Велику роботу в цьому напрямі було зроблено науковим співробітником музею О. Ф. Ошуркевичем. Свої дослідження він публікував у збірниках наукових конференцій [7, арк. 7].

Значну увагу наукові співробітники приділяли й розробці методичних посібників та рекомендацій, присвячених як змісту і формам тих чи інших напрямів музейної роботи, так і методам наукової організації музейної роботи. Тут висвітлювалися питання історії музею та його відділів, наукового й архітектурно-художнього проектування експозиції, організації на наукових засадах екскурсійної та просвітницько-масової роботи. Зокрема, в 1993 р. спільно з Фундацією української культури та Державним етнографічним музеєм у Варшаві (Республіка Польща) було підготовлено і видано буклет виставки «Волинське народне вбрання», надруковано брошуру про народні музичні інструменти «Заграли труби» та афіші виставок «Писемна спадщина Волині». Також спільно з обласною універсальною науковою бібліотекою складено і видано «Календар знаменних і пам'ятних дат Волині», який видається і сьогодні спільно з ВКМ, а також підготовлено методичні рекомендації «Створення етнографічних музейних закладів на громадських засадах» [7, арк. 11].

Для занять «Музейного всеобучу» були підготовлені методичні розробки текстів тематичних екскурсій для вихованців дитячих садків та молодших школярів, зокрема: «Як люди торгували»; «З чого люди їли»; «Як люди займались збиральництвом і полюванням» [6, арк. 8].

Щороку працівники відділу брали активну участь у Всеукраїнських науково-практичних та краєзнавчих конференціях, зокрема у 1996 р. – у

роботі II з'їзду Всеукраїнської Спілки краєзнавців у м. Києві, наукових читаннях до 125-річчя від дня народження Лесі Українки у м. Ялті, а також у проведенні наукової конференції до 125-річчя від дня народження Агатангела Кримського у м. Володимирі-Волинському. Брала участь у підготовці та виданні першого тому статей і документів «Роде наш красний» (Волинь у долях краян і людських документах).

У цьому ж році за упорядкуванням та зі вступною статтею О. Ф. Ошуркевича вийшла брошура «Різдвяний вертеп на Волині». У книзі Волинської організації Спілки письменників України «Джерела безсмертного слова. Лесині місця на Волині», виданої до 125-річчя від дня народження Л. Українки, були вміщені історико-краєзнавчі нариси О. Ф. Ошуркевича – «Луцьк. Столиця її укоханої Волині» та «Бережці. На захід від містечка Любомль» [7, арк. 12].

Наукові працівники етновідділу написали велику кількість статей і заміток до обласної та районної преси, де вони були й надруковані; також неодноразово виступали на обласному та міському радіо. Зокрема, ними готувалася та велася щомісячна передача «Сторінки народного календаря» на Луцькому радіо.

Серед багатьох видань з етнографії Волині і Полісся 1990-х рр. вирізняються публікації О. Ф. Ошуркевича, а саме його книга «Пісні з Колодяжна», яка вийшла у видавництві «Надстир'я» в 1998 р. за участю у розшифровці та нотації мелодій М. Мишанича, М. Стефанишина і Л. Добрянської. Пісенні матеріали книги, зібрані впродовж 30 років (1965–1996 рр.), висвітлюють історією пісенної творчості селян. Важливо те, що ці пісні співали у тому селі, де з деякими перервами у 1882-1907 рр. разом з родиною жила Леся Українка. Тому вони розкривають атмосферу, в якій формувалися на основі народної творчості її естетичні смаки, і де вона черпала духовні сили для розвитку свого таланту [1, с. 4].

Друга книга, яку впорядкував О. Ф. Ошуркевич, не має аналогів і стосується унікального народного мистецтва лірників Полісся. У книзі вперше були комплексно представлені лірницькі пісні, спогади лірників, матеріали до вивчення одного із своєрідних явищ народно-побутової культури – лірництва. До видання, яке побачило світ у 2002 р., крім пісень було включено ноти, ілюстрації, відомості про лірників. Цікавим для туристів і краєзнавців став путівник О. Ошуркевича «Найрідніший рідний край – Водинь» [2, с. 6].

Завідувач етновідділом Олекса Ошуркевич був людиною багатогранною. Він не лише займався дослідженням та виданням етнографічних матеріалів, а й брав активну участь у різних конференціях. У 1997 р. він став учасником Міжнародної науково-практичної конференції

«Берестейщина: регіональні особливості білорусько-українського етнокультурного суміжжя» у м. Бресті, де виступив з доповіддю «Деякі реліктові форми звичаю запустів на Поліссі» [8, арк. 7].

Також, підготував ряд статей, які увійшли до окремих наукових збірників. Зокрема, були надруковані статті: «Волинь і Полісся у дослідженнях Федора Вовка» у «Наукових записках Рівненського державного інституту культури»; «Українська культура в іменах і дослідженнях» та «Звичай водіння Куста на Волинському Поліссі» у науковому збірнику «Полісся: етнікос, традиції, культура», виданому у Луцьку в 1997 р. [9, с. 3].

Одночасно, працівниками відділу етнографії та народних промислів здійснювалася розкладка нових надходжень та повернутих після використання музейних предметів на постійні місця зберігання з одночасним складанням топографічних списків. Вівся підбір та видача експонатів для поповнення експозиції, проведення масових заходів, вивчення та опрацювання нововиявлених музейних предметів.

10-11 квітня 2003 р. у Луцьку відбулася, організована управлінням культури і туризму Волинської облдержадміністрації та Волинським краєзнавчим музеєм, зокрема працівниками відділу етнографії та народних промислів, за участю Волинського обласного товариства краєзнавців, Держархіву Волинської області, Волинського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України Перша етнографічна конференція «Минуле і сучасне Волині і Полісся: народна культура – шлях до себе», присвячена 70-річчю Олексія Федоровича Ошуркевича. У ній взяли участь науковці з Києва, Львова, Рівного, Кременця та місцеві краєзнавці, історики, етнографи, шанувальники таланту ювіляра. У межах конференції було проведено круглий стіл з проблем дослідження і збереження традиційної народної культури Волині. Видано науковий збірник на пошану науковця, куди увійшли публікації 66-ти авторів, наукові матеріали, світлини та ілюстрації. Проведення цієї конференції та видання збірника дали новий поштовх активізації наукових досліджень етнографії Волині і Полісся [10].

Волинська етнографічна наукова конференція у ВКМ стала традиційною. У 2005 р. в рамках її роботи учасниками зібрання обговорювалися питання народного мистецтва і духовності. Секційні засідання були присвячені розгляду низки проблем: матеріальній і духовній культурі Волині і Західного Полісся; відродженню та розвитку художніх промислів; діяльності майстрів народної творчості Волині; вивченню, каталогізації та популяризації музейних колекцій народного мистецтва; ролі матеріальної й духовної культури народу в естетичному вихованні

молоді; місцю народного мистецтва у житті та творчості родини Косачів; вивченню та збереженню пам'яток народного релігійного мистецтва.

Проведена 14-15 червня 2007 р. у ВКМ Третя Волинська обласна науково-етнографічна конференція привернула увагу дослідників до проблем побутового середовища сім'ї, родини, роду (дім, вбрання, заняття), традиційних знань з кулінарії, медицини, етнопедагогіки, моралі та етики, родинної звичаєвості та обрядовості; до ролі музейних закладів у дослідженні і збереженні родинної пам'яті [11].

У 2005 р. працівники відділу етнографії та народних промислів ВКМ після підготовки кількох виставок та опрацювання фондових матеріалів підготували до друку матеріали про одяг, який носили країни у ХІХ – на початку ХХ ст. Видання «Поетика волинського вбрання», авторами якого стали завідувач етновідділу Наталя Гатальська і художник Галина Івашків, включило 20 кольорових листівок великого формату, на яких було відтворено зразки народного вбрання з фондів ВКМ. На звороті кожного листа подавався короткий опис костюма та анотації українською, російською, англійською мовами про один з компонентів традиційного одягу: запаску, безрукавку, фартух тощо [2, с. 7].

Наукові працівники етновідділу постійно працюють над вивченням та дослідженням матеріалів етнографічних колекцій ВКМ. Так, ними в останні роки було укладено термінологічний словник до тем: «Рибальство» (Хомова Т. О.) та «Вбрання» (Гатальська Н. Г.); створено каталог скатертин з фондів ВКМ (Хомова Т. О.); підготовлено матеріали (науковий опис експонатів) до каталога килимарських виробів з фондів ВКМ (Гатальська Н. Г.); підготовлено запитальник до теми «Весільна звичаєвість на Волині» (Гатальська Н. Г.); створено картотеки: «Шевство, як вид домашніх промислів» (Гатальська Н. Г.), «Дослідники народно-побутової культури на Волині» та «Народна іграшка у фондах ВКМ» (Мірошніченко-Гусак Л. А.), «Предмети різдвяно-новорічної атрибутики у фондах ВКМ» (Ігнатійчук Н. А.); доповнено картотеки: «Сільськогосподарські заняття», «Рибальство», «Бджільництво» (Хомова Т. О.), «Вбрання та народні тканини» (наукові працівники). У 2007 р. працівниками етновідділу було підготовлено тематичний план збору експонатів до майбутньої експозиції музею етнографії [10-13].

На сьогодні працівники відділу етнографії та народних промислів активно працюють у справі створення етнографічного музею «Волинська дома». Зокрема, у 2010 р. Гатальською Н. А. та Мірошніченко-Гусак Л. А. було підготовлено два варіанти розгорнутого тематико-структурного плану експозиції етнографічного музею і преамбулу до другого варіанту, а також написано тематико-експозиційні плани розділів експозиції майбутнього

музею: вишивка, Волинське народне вбрання, інтер'єр курної хати, обробіток рослинних волокон та вовни, сільськогосподарські заняття населення Волині і Західного Полісся. Наукові працівники етновідділу брали участь в обговоренні першого варіанту тематико-структурного плану етнографічного музею «Волинська дома» на науково-методичній раді ВКМ в 2010 р. [3, с. 355].

Отож, можна зробити висновок, що з дня створення відділу етнографії та народних промислів невід'ємною частиною його діяльності була й залишається науково-дослідна робота. Наукові працівники досліджують та вивчають матеріали з різних тем народної та матеріальної культури краю. Великий крок у цій справі було зроблено з часу відкриття та проведення етнографічних конференцій, які засвідчили неабияку зацікавленість науковців багатьох міст і закладів України до вивчення та збереження народно-побутової, матеріальної, духовної спадщини нашого народу.

Література та джерела

1. Бондаренко Г. Етнографія Волині та її здобутки від 1991 р.: історіографічний аспект / Г. Бондаренко // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність*. Зб. наук. праць. Вип. 15. – Луцьк, 2005. – С. 3-5.
2. Бондаренко Г. Етнографія Західної Волині та Полісся (історіографічний огляд за 1991–2006 рр.) / Г. Бондаренко // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: роде наш красний*. Вип. 24. – Луцьк, 2009. – С. 4-11.
3. Гатальська Н. Етнографічні виставки як прообраз майбутнього музею / Н. Гатальська // *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. збірник. Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 354-361.
4. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 444.
5. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 454.
6. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 464.
7. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 470.
8. Держархів Волинської обл., ф. Р-2083, оп. 1, спр. 497.
9. Нестер. О. Науково-теоретичні проблеми етнографічних досліджень / О. Нестер // *Минуле і сучасне Волині та Полісся: роде наш красний*. Вип. 24. – Луцьк, 2009. – С. 3.
10. Поточний архів ВКМ. Звіт за 2003 р.
11. Поточний архів ВКМ. Звіт за 2007 р.
12. Поточний архів ВКМ. Звіт за 2008 р.
13. Поточний архів ВКМ. Звіт за 2010 р.